ORLI LOT

MIESIĘCZNIK KRAJOZNAWCZY

ORGAN KÓŁ KRAJOZNAWCZYCH MŁODZIEŻY
POLSKIEGO TOWARZYSTWA KRAJOZNAWCZEGO

POD REDAKCJĄ

LEOPOLDA WĘGRZYNOWICZA

ROCZNIK XVII.

W KRAKOWIE 1936
NAKŁADEM KSIĘGARNI GEOGRAFICZNEJ „ORBIS“
CZCIONKAMI DRUKARNI „ORBIS“

TREŚĆ ROCZNIKA XVII.

„ORLEGO LOTU".

ROK XVII. STYCZEŃ 1936. Nr. 1.

ORLI LOT

MIESIĘCZNIK KRAJOZNAWCZY
ORGAN KÓŁ KRAJOZNAWCZYCH MŁODZIEŻY
POLSKIEGO TOWARZYSTWA KRAJOZNAWCZEGO

TREŚĆ:

Prenumeratę prosimy wpłacać na Nr. konta P. K. O.
Marja Sawicka Księgarnia Orbis **409.870**

Dopisywanie na czekach „Orli Lot“ do tego Nru jest mylne i P.K.O. wpłaty nie przyjmuje.

Adres Komisji K. K. M. S., Kraków, **Oleandry 4.**

Cena tego zeszytu 50 gr.

Cena tego zeszytu 50 gr.
ROK XVII. STYCZEŃ 1936. Nr. 1.

ORLI LOT

MIESIĘCZNIK KRAJOZNAWCZY
ORGAN KÓŁ KRAJOZNAWCZYCH MŁODZIEŻY POLSKIEGO TOWARZYSTWA KRAJOZNAWCZEGO

KAPLICZKA W JARZĘBINI NA SPISZU.

Dla Ciebie Polsko i dla Twej chwały!

Rok 1935, mimo coraz trudniejszego położenia, był dla naszej organizacji rokiem, od którego będziemy mogli liczyć nowy okres życia, oby tylko pomyślniejszy od minionego piętnastolecia.

Faktem, który powinien zaważyć na losach naszej organizacji, jest ogłoszenie okólnika M. W. R. i O. P., zatwierdzającego oficjalnie regulamin Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej, polecającego opiekunom Kół zgłaszanie się do Komisji K. K. M. S. i poddającego naszą organizację kontroli i opiece kuratorjów szkolnych.

Okólnik ten jest najchlubniejszym dla nas świadectwem, że pracujemy celowo i pożytecznie, że wyrabiamy dla Polski dobrych obywateli, których przywiązanie i miłość dla Państwa Polskiego ma być oparta o trwałe i silne fundamenty: poznania jego przyrodzonych podstaw, przeszłości i potrzeb gospodarczych. Poznaj swój kraj i Ojczyźnie służ — to hasło nasze, według którego kierujemy czynami naszemi, składając prace nasze na ołtarzu Ojczyzny.

Prace krajoznawcze naszej młodzieży są pięknem świadectwem jej inteligencji i umiłowań. Budzą one zainteresowanie u Zagranicy, o ile tylko ona się z niemi zetknie. W tym roku mieliśmy sposobność pokazać je uczestnikom międzynarodowej konferencji w sprawie schronisk wycieczkowych dla młodzieży w Krakowie, dla której przygotowaliśmy wystawę i wieczornicę. Wszyscy wyrażali się z największem uznaniem o pracach młodzieży (były to przeważnie prace naszych obozów wakacyjnych w Sopotni Małej, Szaflarach i Jurgowie). Jako dowód zainteresowania zagranicznych gości przytaczamy poniżej list, który otrzymaliśmy z Ministerstwa W. R. i O. P.

Z pośród poczynań, któremi szczycić się możemy, są nasze obozy wakacyjne. W tym roku poprowadził obóz w Jurgowie nieoceniony w swej ofiarności dla pracy kulturalnej i społecznej, zasłużony opiekun Koła Bocheńskiego, który postawił je na najwyższym poziomie pracy krajoznawczej, prof. Piotr Galas. Z wynikami prac obozowych zapoznali się już Sz. Czytelnicy z „Dziennika obozowego“ ogłoszonego we wrześniowym i październikowym zeszycie „Orlego Lotu“.

Do ważniejszych wydarzeń roku ubiegłego zaliczamy też pierwszą krajoznawczą wycieczkę zagraniczną, jaką zorganizowało Koło Gimnazjum im. E. Orzeszkowej w Wilnie, pod kierownictwem szczerze oddanej naszej idei prof. Zofji Domaniewskiej. Sprawozdanie z tej wycieczki podamy w lutowym zeszycie O. L.

Z prac młodzieży, gromadzonych przez Komisję K. K. M. S., tworzą się dość obfite zbiory, które stają się zaczątkiem Szkolnego Muzeum Krajoznawczego. Obyśmy mogli je wypełnić pracami młodzieży tak, aby nie było jednego zakątka ziemi naszej, któryby nie był w niem reprezentowany. Pracujmy więc wszyscy nad poznaniem Ojczyzny naszej pod hasłem: Dla Ciebie Polsko i dla Twojej chwały!

Okólnik M. W. R. i O. P.

Z inicjatywy Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego rozwinęła się na terenie szkół praca krajoznawcza młodzieży szkolnej. Wyrazem rozwoju ruchu krajoznawczego wśród młodzieży jest powstanie kilkuset Kół Krajoznawczych, które skupiając pod hasłem idei krajoznawczej kilkanaście tysięcy młodzieży, przyczyniają się do pogłębienia uczuciowego i rozumowego stosunku młodzieży do ziemi ojczystej oraz do rozwijania jej samodzielności w poznawaniu kraju i jego kultury.

Uznając wielką wartość pracy krajoznawczej zarówno młodzieży, jak i opiekującego się nią nauczycielstwa, wchodzącego w skład Komisji Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej, Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego zatwierdzam załączony regulamin Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej oraz normuję współpracę i współdziałanie Komisji Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej Zarządu Głównego P. T. K. z władzami szkolnemi na zasadach następujących:

1. Koła krajoznawcze młodzieży szkolnej są organizacjami szkolnemi i tworzone być mogą tylko za zezwoleniem dyrekcyj lub kierownictw szkół.

2. Opiekunowie Kół Krajoznawczych szkolnych, którzy pragną prowadzić pracę w Kołach na zasadach zatwierdzonego przeze mnie regulaminu Koła Krajoznawczego winni zgłosić swój akces do Komisji Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego celem bliższej współpracy.

Komisja Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej, jako organ Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego ma za zadanie:

a) organizowanie Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej, działających na podstawie wewnętrznego regulaminu,

b) rejestrowanie istniejących, oraz powstających Kół, ich działalności i programów pracy,

c) skupianie działalności Kół za pośrednictwem organu, którym jest „Orli Lot“, nadający kierunek ideowy tej pracy,

d) zbieranie materjałów, obrazujących ruch krajoznawczy wśród młodzieży w Polsce,

e) ogłaszanie drukiem materjałów krajoznawczych, zebranych przez młodzież,

f) organizację zbiorowych wycieczek Kół po Polsce,

g) organizowanie obozów krajoznawczych podczas feryj,

h) ogłaszanie konkursów, udzielanie nagród, organizowanie wystaw, dorocznych zjazdów młodzieży, zorganizowanej w Kołach krajoznawczych i t. p., imprez, mających na celu jaknajszerszy rozwój ruchu krajoznawczego wśród młodzieży,

i) utrzymywanie łączności z organizacjami krajoznawczemi młodzieży szkolnej zagranicą,

k) utrzymanie ścisłej łączności z Ministerstwem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w celu zapewnienia współdziałania i poparcia.

W skład Komisji wchodzą wszyscy opiekunowie Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej, ponadto w skład Komisji wchodzić mogą osoby ruchem krajoznawczym młodzieży szczególnie zainteresowane, których listę ustala Zarząd Główny P. T. K. w porozumieniu z Ministerstwem W. R. i O. P.

Komisja działa na podstawie regulaminu, zatwierdzonego przez Zarząd Główny P. T. K. i Ministerstwo W. R. i O. P.

Przewodniczącego Komisji powołuje Zarząd Główny Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego na trzy lata po uprzedniem uzyskaniu zgody Ministerstwa W. R. i O. P.

Komisja Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej może w myśl postanowień § 55 statutu P. T. K. powoływać do życia na terenie poszczególnych Okręgów Szkolnych Sekcje Okręgowe Komisji, z których każda skupia opiekunów Kół Krajoznawczych z obszaru danego Okręgu Szkolnego oraz na terenie większych miast — miejscowe Koła Opiekunów Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej.

Miejscowe Koła Opiekunów mogą powołać do życia międzyszkolne zrzeszenie Kół krajoznawczych młodzieży, pracujących na terenie jednego miasta, oparte na zasadach samorządu. Praca zrzeszenia skupia się w świetlicy, pozostającej pod opieką miejscowego Koła Opiekunów.

W Kuratorjum, w którem powstała Sekcja Okręgowa Komisji, współpraca nad planem i programem działania sekcji, powierzona będzie wizytatorowi, wyznaczonemu przez Kuratora. W siedzibie Komisji Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej wizytator ten utrzymuje ścisłą łączność z Prezydjum Komisji, współpracując z niem w kierunku urzeczywistnienia zadań określonych regulaminem Komisji.

Siedzibą Komisji Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej jest miejscowość, w której pracuje przewodniczący Komisji. Aż do odwołania siedzibą Komisji Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej i redakcji „Orlego Lotu“ jest Kraków (Oleandry 4, Miejski Dom Wycieczkowy). Przewodniczącym Komisji jest prof . Leopold Węgrzynowicz.

Kierownik Ministerstwa
Ig. Chyliński.

Irlandja i Anglja interesują się pracami krajoznawczemi naszej młodzieży.

Zawiadamiam Pana Profesora, że w piśmie irlandzkiem „Irish Press“ z dnia 26 października ub. r. ukazał się artukuł p. t. „Civic Education in Poland — the exemple for Ireland“, napisany przez p. Childers, delegatkę irlandzką na kongres międzynarodowy w sprawie schronisk wycieczkowych dla młodzieży w Krakowie (12—16 września 1935). Artykuł ten, omawiający metody pracy krajoznawczej w Polsce, obudził duże zainteresowanie w Irlandji i Anglji. Szczególnie zainteresowanie okazał dla zagadnienia pracy krajoznawczej wśród młodzieży Leplay House (Institute of So-

ciology) w Anglji, który zwrócił się za pośrednictwem Irish Youth Hostelassociation w Dublinie z prośbą o podanie mu adresu Pana Profesora. Instytut ten zamierza w roku przyszłym zorganizować wycieczkę do Krakowa i nawiązać kontakt z Panem Profesorem.

Naczelnik Wydziału
J. Błoński.

Regulamin Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej zatwierdzony przez Min. W. R. i O. P.

1. *Nazwa:* Koło Krajoznawcze im. (np. St. Staszica) uczniów Gimnazjum (np. w Dziśnie).

2. *Celem* Kół jest wychowanie młodzieży na obywateli, znających swój kraj i jego potrzeby, przywiązanych do Państwa Polskiego i dbałych o jego wielkość i potęgę — a w szczególności: a) budzenie zamiłowania do wędrówek po kraju i rozwijanie samodzielności w jego poznawaniu, b) poznawanie warsztatów pracy ludzkiej, budzenie kultu pracy i ufności we własne siły, c) poznawanie i ocenianie wartości, wnoszonych do życia zbiorowego przez poszczególne warstwy społeczne i grupy etniczne, d) zapoznawanie się z przeszłością ziemi i kultury polskiej, e) zbieranie materjałów krajoznawczych i współpraca z instytucjami naukowemi, f) ochrona swojszczyzny, zabytków historycznych i przyrody, g) budzenie inicjatywy myśli i działania w kierunku umocnienia wielkości i potęgi Państwa Polskiego, h) nawiązywanie i utrzymywanie łączności z Polakami zagranicą, i) szerzenie kultu wielkości zasłużonych Polaków, j) propaganda najżywotniejszych interesów Państwa, jak obrona granic, dostęp do morza, rozwój lotnictwa i t. p., k) budzenie odpowiedzialności za dobro i potęgę Polski.

3. *Środki:* Koło dąży do urzeczywistnienia powyższych celów przez: a) przygotowywanie i urządzanie wycieczek, b) organizowanie kursów, obozów i zjazdów krajoznawczych, c) przygotowywanie i urządzanie odczytów i pogadanek, d) urządzanie wystaw i ogłaszanie konkursów, e) tworzenie świetlic, bibljotek i zbiorów, f) organizowanie schronisk wycieczkowych, g) wydawanie czasopism i książek.

4. *Fundusze:* Fundusze Koła składają się: a) ze składek członków, b) z dobrowolnych datków, c) z dochodów, uzyskanych z przedsiębiorstw.

5. *Członkowie:* Członkiem może być każdy uczeń, którego przyjmie Zarząd Koła, a Opiekun przyjęciu się nie sprzeciwi. Członkowie dzielą się na: a) zwyczajnych, b) czynnych, c) przewodników. Członkiem zwyczajnym jest uczeń, przyjęty przez Zarząd i opłacający wkładki miesięczne. Członkiem czynnym jest członek, biorący czynny udział w pracach Koła. Członkiem przewodnikiem pozostaje członek czynny, o ile złoży egzamin na przewodnika.

6. *Prawa członków:* Członkowie mają prawo: a) brać udział we wszystkich zebraniach, posiedzeniach naukowych i wyciecz-

kach, b) korzystać z bibljoteki i zbiorów Koła, c) biernego i czynnego wyboru do Zarządu i Komisji rewizyjnej, d) noszenia odznaki i korzystania z zapomóg.

7. *Obowiązki członków:* Członkowie mają obowiązek: a) opłacać wszystkie wkładki przez Walne Zgromadzenie uchwalone, b) popierać wszelkiemi siłami cele Koła, c) zbierać materjały krajoznawcze (rysunki, fotografje, przedmioty muzealne, kartki widokowe, wycinki z gazet i t. p.), d) opiekować się zabytkami historycznemi, zwyczajami ludowemi i twórczością ludową, e) prenumerować i popierać miesięcznik „Orli Lot".

8. *Zarząd:* Zarząd składa się z przewodniczącego, skarbnika, sekretarza, bibljotekarza, ich zastępców i przewodniczących sekcyj, o ile one w łonie Koła się utworzą.

9. *Prawa Zarządu:* Zarząd ma prawo: a) przyjmować nowych członków, b) usuwać członków szkodliwych dla Koła lub niespełniających swych obowiązków członkowskich, c) zwoływać Walne Zebrania Koła.

10. *Obowiązki Zarządu:* Zarząd ma obowiązek: a) czuwać nad spełnianiem zadań Koła, b) urządzać odczyty, zebrania naukowe, zbiory i wycieczki, c) przysparzać nowych członków, d) opłacać do kasy Komisji K. K. M. S. 10% wkładek członków, e) przesyłać sprawozdania półroczne w styczniu i czerwcu.

11. *Opieka:* Kołem opiekuje się jeden z profesorów, uczący w tym zakładzie, w którym uczniowie tworzą Koło. Opiekun Koła jest pośrednikiem między Kołem a władzami szkolnemi i Polskiem Tow. Krajozn., broni interesów Koła, urządza i zezwala na wycieczki, bada księgi Koła przy pomocy Komisji Rewizyjnej, składającej się z trzech członków, którą wybiera Walne Zgromadzenie Koła, rozstrzyga spory powstałe w Kole, przeprowadza egzaminy krajoznawcze na przewodników i mianuje członków czynnych i przewodników. Opiekunowie tworzą Komisję Kół Krajozn. Mł. Szk. Zarządu Głównego Pol. Tow. Krajozn.

12. *Organizacja pracy:* Praca Koła dzieli się na dwa działy: a) ogólny, obejmujący ziemie całej Polski, b) szczegółowy, obejmujący ściśle ograniczony teren. W dziale ogólnym członkowie Koła zapoznają się zapomocą odczytów, książek, atlasów z ziemiami Polski, szczególnie tych okolic, do których projektują wycieczki. W dziale szczegółowym członkowie Koła starają się o jak najdokładniejsze poznanie pewnego przez siebie obranego „terenu krajoznawczego", zbierają szczegółowe materjały krajoznawcze przy pomocy kwestjonarjuszy wydawanych przez Komisję K. K. M. S.

13. *Teren krajoznawczy:* Terenem krajozn. Koła jest obszar (powiat, obwód), z którego uczniowie uczęszczają do danej szkoły. Gdy w pewnem mieście jest więcej Kół, to obierają sobie albo wspólny teren pracy, albo dzielą go według okręgów lub tematów opracowanych.

14. *Sekcje i zastępy:* Koło dzieli się na sekcje, z których każda zajmuje się innym przedmiotem badań i noszą nazwy: np. etnologiczna, faunistyczna, geologiczna, ochrony przyrody, fotograficzna, muzealna, wycieczkowa i t. p. Sekcje dzielą się na zastępy kra-

joznawcze, które w oznaczonym dniu rozchodzą się do różnych wsi i starają się zebrać materjał krajoznawczy.

15. *Organ Kół:* Organem Kół krajozn. jest miesięcznik „Orli Lot“. Koła przysyłają swe prace i sprawozdania z wyników swych poszukiwań do Redakcji „Orlego Lotu“, która je odpowiednio zużytkuje.

16. *Rozwiązanie Koła:* W razie rozwiązania Koła majątek Koła przechodzi na własność Zakładu przy którym Koło istniało, a Archiwum Koła do Archiwum Komisji.

Kwestjonarjusz do opisu kapliczek.

Celem jak najdokładniejszego zinwentaryzowania wszystkich kapliczek i krzyżów przydrożnych i zebrania materjału, któryby mógł służyć tak historykowi kultury, czy sztuki, jak i etnografowi, wydajemy kwestjonarjusz do opisu kapliczek. Pierwszy tego rodzaju kwestjonarjusz przygotował przed kilku laty Seweryn Udziela, dyrektor Muzeum Etnograficznego w Krakowie. Obecnie zainteresował się nim i uzupełnił go swemi uwagami Bohdan Treter, konserwator Województwa Krakowskiego, a następnie rozszerzył go i opracował prawie na nowo Mieczysław Gładysz, etnograf, przy współdziale Jadwigi Klimaszewskiej, asystentki U. J.

Dla lepszego zrozumienia potrzeby tej inwentaryzacji przedrukowujemy artykuł inż. K. Buczkowskiego, ogłoszony w 1. zeszycie O. L. w r. 1924 i dodajemy uwagi M. Gładysza o sposobie zbierania odpowiedzi.

Wszystkim Kołom Krajoznawczym polecamy ten kwestjonarjusz do obowiązkowego opracowania.

Prezydjum Komisji K. K. M. S.

INŻ. KAZIMIERZ BUCZKOWSKI.

Kapliczki i figury przydrożne.

„Orli Lot“ kilkakrotnie zajmował się powyższym tematem. Nawet jeden z tomików [1]) tego pisma poświęcony był w całości tego rodzaju zabytkom, temat ten jednak nie przestał być aktualnym, owszem, aktualność jego wzrosła. Organa konserwatorskie z braku na razie środków materjalnych, musiały ograniczyć swą działalność. Cały przez to szereg działów zabytków zostaje obecnie pod opieką publiczną. Jednym z nich to kapliczki i krzyże przydrożne.

Niszczone bezlitośnie w czasie wojny, niszczejące z zaniedbania w okresie powojennym, niezastąpione przez swą oryginalność i swoistość, a zastępowane coraz częściej przez bezmyślną fabryczną produkcję, domagają się tej opieki i ochrony. Znaczenie

[1]) Bibljoteka „Orlego Lotu“:
Nr. 3. Jan Wiktor i Bronisław Piłsudski: Kapliczki i krzyże przydrożne.
Nr. 8. Tadeusz Seweryn: O Chrystusie Frasobliwym.

ich religijne ogólnie znane. Znaczenie narodowe objaśnił najlepiej ukaz Murawiewa z r. 1864, zakazujący nietylko ich stawiania, lecz również naprawiania.

Znaczenie artystyczne jest w dużej części zapoznane. Jest ono wielkie przedewszystkiem ze względu na poznanie sztuki ludowej. Kapliczki i figury przydrożne stanowiły zawsze pole popisu dla murarzy i snycerzy wioskowych. Artysta wiejski, zaszczycony zamówieniem do miejscowego kościółka, piął się najczęściej na Olimp, naśladując często niefortunnie widziane w mieście wzory. Tworząc kapliczki i figurki do nich, czuł się pewniejszym i śmielszym w pomysłach. Zamawiającym nie był tu ksiądz proboszcz lub kolatorowie, lecz mający to samo odczucie wyrozumiali sąsiedzi wioskowi. Samo położenie tych kapliczek zwalniało go od srogich kanonów kościelnego stylu. Dokoła wyrzeźbionego przez snycerza wioskowego Chrystusa będą przez cały dzień szumieć pszczoły z pobliskich lip i owijać się dymy z ognisk roznieconych przez pastuchów. Zbity gąszcz leśny, zakrywający uśmiechnięte oblicze świętego Eljasza lub Mikołaja, odchyli tylko ptak w przelocie albo dłoń dziecka, niosąca wieniec z jarzębiny.

Artysta wiejski, nieskrępowany niczem, wypowie się tu tak szczerze, jak nigdzie pozatem. Radość jego twórcza wyrazi się w ustawicznem szukaniu nowych form. Stąd to kapliczki nawet jednego powiatu zdumiewają przechodnia swoją różnorodnością. Bliższa ich analiza wykaże częstokroć nietylko zupełnie inne rozwiązanie architektoniczne, lecz i ornamentacyjne.

Zdarza się czasem, że zwykły prosty słup wioskowy mieści w sobie zabytki nienależące wprawdzie do sztuki ludowej, lecz niemniej jednak cenne. I tak przed kilkunasty laty zasłużony badacz zabytków p. Lepszy zawiadomił Akademję Umiejętności o następującem odkryciu: Na drodze wiodącej do Czerny, znanego miejsca wycieczek pod Krakowem, znalazł niezwykle piękną rzeźbę z XVI w., wpuszczoną w ścianę przydrożnej kapliczki. Rzeźba przedstawiała Boże Narodzenie. Klęcząca Madonna złożywszy ręce, nachylała się nad dzieciątkiem, spoczywającem w żłóbku splecionym z wikliny. Wół i osioł swem tchnieniem ogrzewali dzieciątko. Obok stał św. Józef, ubrany w suknię noszoną w początkach XVI w. Jego przechyloną nieco głowę cechował niezwykle silnie oddany wyraz tkliwości i uwielbienia. W tyle dwaj pasterze również jak św. Józef w strojach z XV w. Kompozycja cała zdradzała tak mistrzowską rękę w swem ułożeniu i wykonaniu, przepojona była takiem odczuciem i sentymentem, że autor komunikatu nie wahał się jej wywieść z pracowni krakowskiej Stanisława Stwosza. W niewiele lat od tego odkrycia rzeźba znikła z kapliczki. Skradziona z niej dostawała się z ręki do ręki. Lecz komunikat p. Lepszego zrobił swoje. Jeden z uczciwych nowonabywców, poznawszy w niej rzeźbę skradzioną, ofiarował ją Muzeum Narodowemu, gdzie odtąd (oddział Muzeum Czapskich) możemy ją podziwiać.

Niekiedy zdarza się, że dokładne zbadanie kapliczki, napozór nic cennego nie zawierającej, może dorzucić jakąś cenną a nie-

znaną wiadomość. Tak np. zwrócono uwagę, że na słupie przydrożnym w Batowicach pod Krakowem znajdują się płytki majolikowe z wyobrażeniem męki Pańskiej. Resztki podobnych płytek zebrano pod słupem przydrożnym w Zakrzówku (również pod Krakowem) i złożono je w Narodowem Muzeum. I jedne i drugie pochodzą, jak okazało się, z XVII w. Choć okazy te nie odznaczają się artystycznem wykonaniem, to jednak wzbudzą odrazu zainteresowanie, gdy przypomnimy sobie, że w XVII w. Włosi starali się rozbudzić w Krakowie przemysł majolikarski, z których to prób zostały jedyne ślady archiwalne.

Jednem z najciekawszych zagadnień jest badanie wpływu sztuki t. zw. wielkiej na sztukę ludową u nas. Że i w dziale wiejskich kapliczek oddziaływanie to istnieje, jest niewątpliwem, nie można jednak tego wpływu bliżej określić bez zinwentaryzowania większej ilości tych zabytków.

Już profesor Sokołowski zwrócił uwagę, że krzyże i kapliczki na Żmudzi, zebrane przez p. Brensteina, przypominają gotyckie tryptyki z Prus Wschodnich.

Takiem podobnież otwartem jeszcze zagadnieniem jest wpływ t. zw. „latarń umarłych“ na ukształtowanie architektoniczne słupów przydrożnych, opatrzonych u góry daszkiem, spoczywającym na czterech słupkach lub kolumienkach. Latarnie umarłych znane są dobrze badaczom średniowiecza. Wyciosane zazwyczaj z kamienia, tworzyły wysoki słup cylindryczny lub wieloboczny z pozostawionym u góry na latarnię otworem. Stały przy cmentarzach albo drogach rozstajnych. Celem ich było rozprószenie ciemności w miejscach budzących trwogę i polecenie dusz zmarłych modlitwom przechodniów. Niektóre rodzaje tych latarń umarłych nie różnią się wiele od słupów przydrożnych, murowanych po dziś dzień po drogach wiejskich. Tylko, że zamiast latarni stawia się pod daszek figurkę Chrystusa lub jednego z świętych.

Takto omawiany dział, pozornie mało ciekawy, przy bliższem zetknięciu zaciekawia coraz więcej.

Inicjatywa prywatna może oddać usługi nietylko przy jego konserwacji, lecz również przy jego poznawaniu.

Jakże łatwo nieznaną a charakterystyczną kapliczkę lub figurę naszkicować w notatniku lub utrwalić na kliszy fotograficznej, a odbitkę z dołączeniem kilku uwag przesłać Redakcji O. L. Jakże prędko przy większej ilości chętnych możnaby uzyskać dokładny przegląd tych zabytków na ziemiach polskich.

Opis kapliczek.

Kwestjonarjusz.

Przy opisie należy uwzględnić w s z y s t k i e, znajdujące się we wsi kapliczki, krzyże lub figury świętych, bez względu na ich wiek.

Każdą kapliczkę należy opisać na osobnej kartce. Przy opracowaniu kwestjonarjusza zachować jego układ, notując odpowiedzi pod daną liczbą porządkową (pytań nie przepisywać).

Na wszystkich fotografjach i rysunkach, załączonych do opisu, powinno się podać (ołówkiem) na odwrotnej stronie: nazwę wsi, gminy, powiatu, datę wykonania zdjęcia, czy rysunku, oraz imię i nazwisko wykonawcy.

1. Nazwa wsi, gminy, powiatu, województwa.
2. Imię, nazwisko, szkoła, klasa i adres opisującego kapliczkę.
3. Oznaczenie miejsca, na którem stoi kapliczka.

Czy stoi przy drodze, wiodącej do..., przy kościele, przy cmentarzu, w polu, na gruncie (czyim?), w lesie? Czy stoi nad rzeką, źródłem (czy jest t. zw. „cudowne źródło?), nad stawem, przy starych lub krzyżujących się drogach? Czy jest przybita (kapliczka lub obraz) nazewnątrz domu (czyjego?), na której ścianie chaty jest zawieszona kapliczka (strona świata, położenie względem drogi)?

Dlaczego stawiają kapliczki nad źródłami, stawami, na rozstajnych drogach, w lesie, przybijają do chat?

Czy znajdują się kapliczki wewnątrz chat? gdzie są umieszczone?

Czy znajdują się kapliczki, figurki lub obrazy zzewnątrz lub wewnątrz obór? jacy święci? poco je umieszczają?

4. Jakie drzewa rosną wokół kapliczki? dlaczego je zasadzono? na jakich drzewach zawieszają małe kapliczki i dlaczego na tych?

Jakie drzewa dawniej sadzono i dlaczego? Jakie chętniej sadzą (sadzono), iglaste czy liściaste i dlaczego?

Czy w miejsce dawnych starych drzew np. lip sadzą ten sam gatunek drzewa i dlaczego?

5. Czy kapliczka posiada ogrodzenie i jakie?
6. Rodzaj kapliczki (a. małe, samodzielne budowle; b. małe kapliczki, malowane lub rzeźbione, wiszące na drzewach i domach; c. umieszczone na kolumnach, słupach; d. krzyże; e. figury świętych.
7. Wielkość kapliczki, krzyża, figury; podać dokładnie główne wymiary: wysokość ogólna całości, wysokość poszczególnych części: np. cokołu, kolumny, figury, długość, szerokość; wymiary wnęki.

Konieczne są rysunki rzutowe kapliczki t. j. widok frontowy i boczny (ob. ryc...) zamiast rysunków perspektywicznych lepiej dać dobre fotografje. Wogóle do każdego opisu powinny być załączone fotografje.

Pozatem pożądane są rzuty lub przekroje podłużne i poprzeczne z dokładnemi wymiarami oraz rysunki ciekawszych szczegółów, podane w większej skali.

8. Dokładny opis kształtu (całej kapliczki, podstawy, wnęki, dachu).
9. Materjał użyty do budowy (ścian, daszku): drzewo, kamień, cegła, żelazo i t. p.

Z jakich gatunków drzewa zrobiona jest kapliczka i figurka, a z jakich dawniej robiona? Jakich drzew nie można używać i dlaczego?

10. Komu poświęcona jest kapliczka, np. św. Józefowi?

Dlaczego kapliczka poświęcona jest właśnie temu świętemu?

11. Co mieści się w kapliczce? Jakie figury i obrazy (malowane na szkle, na drzewie, blasze, płaskorzeźby i in. — fotografje)?

Czy są lub były figury Chrystusa w postaci siedzącej, wspartego na ręce?

Czy tylko w kapliczkach, czy też i w domach? Jak takiego Chrystusa nazywają? Gdzie te figurki nabywają?

Czy znajdują się figurki Chrystusa upadającego pod krzyżem? Jak je nazywają? Gdzie kupują?

12. Z czego i jak są wykonane figury i obrazy, znajdujące się w kapliczce?

13. Czy malują kapliczki i figurki i jakiemi barwami? Dlaczego?

Skąd biorą farby i jak je robią.

14. Jakie ozdoby ornamentacyjne znajdują się na kapliczce i w kapliczce? w którem miejscu i jak wykonane (podać rysunki lub fotografje)?

Zdobienie dachu (wycinanie gontów, zakończenie dachu, krzyż (dokładny rysunek), ozdoby z gliny, z blachy i t. p.). Zdobienie wnętrza kapliczki lub wnęki. (Czy malują i jakie ornamenty? w jakich kolorach? Czy ozdabiają kolorowemi papierkami lub bibułkami? Jakich kolorów używają do zdobienia i dlaczego?

15. Czy ubierają figurki w szaty? dlaczego?

16. Jakie przedmioty, oprócz figurek i obrazów, umieszczają w kapliczkach i na kapliczkach? kto to robi? kiedy? w jakim celu? A czy dawniej nie umieszczano jeszcze innych przedmiotów?

17. Podać wiernie skopjowane napisy z zachowaniem ortografji, rozdziału wyrazów i t. p.

18. Dowiedzieć się możliwie dokładnie o wiek kapliczki.

19. Kto wykonał kapliczkę? Czy wiejski rzeźbiarz, murarz, kamieniarz, jego nazwisko? Czy rzemieślnik, sprowadzany z miasta, jego nazwisko?

Jeżeli jest w miejscu lub w okolicy jakiś specjalista-samouk, który rzeźbi. maluje i t. d. kapliczki lub figurki to postarać się o jego szczegóły biograficzne.

20. Gdzie kupili (kupują) figurki i obrazy do kapliczek?

Czy kupują na odpustach, targach: gdzie lepiej kupować. Czy ludzie wolą kupować figurki poza wsią, czy też u miejscowych rzeźbiarzy?

21. Kto ufundował kapliczkę i dlaczego?

Czy z pobożności, z podziękowaniem za otrzymane łaski, czy z prośbą o wstrzymanie klęski np. moru, czy spowodu nieszczęśliwego wypadku, czy na grobie, pochowanego w tem miejscu wisielca, dziecka niechrzczonego lub t. p., czy spowodu objawienia się w tem miejscu we śnie lub na jawie Matki Boskiej lub innego świętego? A może woda przyniosła figurkę, dla której wybudowano osobną kapliczkę i t. d.

22. Podać legendy, podania wierzenia i zabobony, przywiązane do kapliczki.

Np. w nocy coś straszy obok kapliczki, pokazuje się światełko, zjawia się o północy jakieś zwierzę, słychać czasem wołanie (jakie?).

23. Czy drzewa z kapliczek, figurek lub innych przedmiotów z kapliczek używają przeciw chorobom, czarom lub stosują w innym celu? jakim? dlaczego? kto to robi?

K a ż d e t a k i e o p o w i a d a n i e d o k ł a d n i e o p i s a ć; o i l e m o ż n o ś c i t a k, j a k j e o p o w i a d a j ą c y p o d a ł, z a z n a c z a j ą c j a k o n s i ę n a z y w a, i l e m a l a t, s k ą d p o c h o d z i i o d k o g o s ł y s z a ł t o, c o o p o w i a d a.

U w a g a. O czem nie można dowiedzieć się lub zbadać należy zaznaczyć w opisie, jakie czyniono w tym kierunku starania.

Wszystkie napisy znajdujące się na kapliczkach, figurach, krzyżach lub obrazach, a także ornamenty rzeźbione i malowane najlepiejby było przekalkować na bibułce lub cienkim papierze i załączyć do opisu.

24. Czy dawniej było więcej kapliczek, krzyżów i figur niż obecnie? Jak to tłumaczą?

Czego dawniej było więcej: kapliczek, krzyżów czy figur i dlaczego?

Czy to jest wszystko jedno, jak we wsi postawią krzyż czy kapliczkę? A co ludzie wolą i dlaczego?

25. Jaka kapliczka więcej się podoba ludziom na wsi: drewniana czy murowana; stojąca na ziemi, na słupie, czy zawieszona na drzewie lub na chacie i dlaczego?

26. Co robią ze staremi zniszczonemi kapliczkami, figurkami lub obrazami z kapliczek?

Czy w miejsce zniszczonej kapliczki, krzyża lub figurki dają nowe pod tem samem wezwaniem i tego samego świętego?

27. Kto się zajmuje ubieraniem kapliczki?

Kto opiekuje się kapliczkami, znajdującemi się na granicy wsi, w lesie, na rozstajnych drogach?

28. Kiedy ubierają kwiatami kapliczki (w jakie miesiące i święta)? dlaczego? jakiemi kwiatami (podać nazwy)? dlaczego temi kwiatami?

29. Czy palą światło w kapliczkach lub przed krzyżami? kto? kiedy? z czego? poco?

30. Czy na krzyżach zawieszają (lub może dawniej zawieszali) płótno, fartuszki? A może co innego jeszcze? Kto to robi? kiedy? dlaczego?

31. Czy wokół kapliczek, krzyżów lub obok nich znajduje się krąg z kamieni? Jakie jest jego znaczenie? A czy nie układają obecnie kamieni? kto? dlaczego?

32. Czy poświęcają figurki lub małe kapliczki? kto to robi? kiedy? dlaczego?

33. Czy procesje udają się do kapliczek lub krzyżów? kiedy? w jakim celu? kto bierze w nich udział?

34. Czy modlą się przed kapliczkami lub krzyżami o deszcz, pogodę, urodzaj i t. p. Czy odmawiają wówczas specjalne modlitwy (podać je)?

35. Czy pątnicy w czasie pielgrzymki zatrzymują się przed kapliczkami? któremi? Czy obchodzą je wokół (w jakim kierunku)? dlaczego to czynią?

36. Czy pątnicy, a zwłaszcza dziewczęta, biorące udział w pielgrzymce rzucają wieńce na dachy kapliczek? Co z tego wróżą?

37. Czy znają jeszcze jakie inne wróżby (np. kto pierwszy ujrzy kapliczkę)?

38. Czy piorun uderzy w krzyż lub kapliczkę? dlaczego? co z tego wróżą?

39. Jaka kara spotka tego ktoby zniszczył lub znieważył kapliczkę?

40. Czy znane są jakie opisy, wzmianki, ryciny lub fotografje miejscowych kapliczek. a zwłaszcza dawnych, obecnie nieistnieją-

cych. Podać dokładnie gdzie i u kogo się znajdują lub tytuł książki albo czasopisma, rok wydania i stronę.

Uwagi ogólne o zbieraniu odpowiedzi

na kwestjonarjusz: „Opis kapliczek“.

W obecnym kwestjonarjuszu zamieszczono między innemi szereg pytań, które jakkolwiek w pierwszej chwili wydawać się mogą mało ważne, to jednak przy bliższem zapoznaniu się z uzyskanemi na nie odpowiedziami, nabiorą głębszego znaczenia. Np. z odpowiedzi na pytanie 4. chcemy się dowiedzieć, jakie drzewa sadzą (sadzili) wieśniacy przy kapliczkach w poszczególnych okolicach Polski i dlaczego to czynią.

Na podstawie dotychczas zebranego materjału wiemy, że drzewa liściaste, a zwłaszcza lipę, sadzono przy tych kapliczkach, wokół których snują się legendy o Matce Boskiej, lub opowiadania o jakiemś radosnem zdarzeniu, a więc ocaleniu, wysłuchaniu próśb i t. p. Natomiast przy kapliczkach lub krzyżach, wystawianych w tych miejscach, na których wydarzyło się coś złego, a więc: zabójstwo, śmierć przez powieszenie, od uderzenia piorunu lub też dawne pobojowisko, cmentarze choleryczne i t. p. — spotykamy w większości wypadków drzewa iglaste (np. świerki, sosny) lub też te z liściastych, które w magji ludowej mają znaczenie ochronne, t. zn. zabezpieczające człowieka przed złemi mocami (np. jesiony, akacje).

Naturalnie, że dopiero zebrany nowy materjał i to zebrany dobrze z całej Polski uzupełni i ugruntuje dotychczasowe poglądy, a także nasunie wiele nowych zagadnień, a wszystko to przyczyni się do lepszego zrozumienia roli kapliczki, która niewątpliwie posiada głębokie znaczenie w życiu duchowem naszego ludu.

Chodzi nam więc o to, aby przy pomocy tych biernych pytań wykryć dawne wierzenia, związane z kapliczką, a oprócz tego pogłębić naszą wiedzę o twórczości artystycznej ludowych snycerzy oraz poczuciu estetycznem u ludu.

To też każdą odpowiedź należy notować j a k n a j w i e r n i e j. Nie zastanawiać się nad tem, czy warto wszystko pisać, co nam mówi nasz informator w związku z zadawanemi mu pytaniami. W drobnej bowiem napozór odpowiedzi kryje się czasem ciekawa treść, która przyczynić się może do lepszego poznania dawnej kultury.

Najlepiej byłoby, aby pracę nad wypełnieniem kwestjonarjusza kapliczkowego rozłożyć sobie na czas dłuższy. Przez to unikniemy pośpiechu, a co zatem idzie pracy niesumiennej, niezupełnej, a więc szkodliwej dla całości odpowiedzi. Trzeba więc nieraz o niektóre szczegóły zapytywać się po kilka razy i to zarówno starszych włościan, jak i włościanek. Jeśli informatorzy mało pamiętają lub też wogóle słabo się orjentują w stawianych im pytaniach,

to nie należy się zaraz zrażać do dalszej pracy. Nie wszyscy przecież mieszkańcy na wsi posiadają dobrą pamięć; zresztą i tam są osobnicy, których kapliczka mało obchodzi lub wogóle słabo są związani z życiem wsi i jej kulturą. Ale napewno obok tych jakby obojętnych znajdują się ludzie, którzy żyją jakby przeszłością i myślą w wielu wypadkach, jak człowiek przed kilku, a nawet kilkunastu wiekami. Czasem jednak i tak bywa, że krajoznawca nie umie się zabrać do pracy. Przychodzi z wielkim arkuszem papieru, rozkłada kwestjonarjusz i z surową miną, jakdyby urzędowo zabiera się do wypytywania. Tak nie należy czynić. Trzeba sobie najpierw przychylnie usposobić wieśniaka, pogadać z nim o tem i owem z jego życia, a przytem przekonamy się, czy wiele i chętnie będzie on mógł nam opowiedzieć. Z chwilą, gdy się przekonamy o wartości naszego informatora, należy go poprosić o chwilę swobodnej rozmowy na pytania zawarte w kwestjonarjuszu; w przeciwnym zaś razie o wskazanie kogoś we wsi, ktoby najwięcej i najlepiej pamiętał „o tych starych dobrych czasach"... Cała więc sztuka polega na umiejętności wyszukania dobrego informatora i nawiązaniu tych sympatycznych nici, które łączą ludzi w szczerej, życzliwej rozmowie. A warto sobie zadać trochę trudu. Chcemy bowiem poznać kapliczkę nietylko zewnętrznie, ale doszukać się w jej istnieniu i wyrazie prastarych elementów, a przez nie dotrzeć do lepszego poznania człowieka, jego utajonego życia wewnętrznego, zrozumieć owe tajemnicze siły duszy, które wyzwalając się tworzą kulturę. Przytem i sami nauczymy się patrzeć zupełnie inaczej na twórczość naszego ludu. Wyłoni się przed nami świat nowy, pełny poezji, czaru; ujrzymy niejednokrotnie, jak piękne ustronia wybierał sobie lud dla swoich maleńkich świątyń. które mają w sobie coś głęboko wzruszającego, coś, czego nie można opisać, trzeba bowiem samemu poznać i przeżyć, a pokocha się je nazawsze.

* * *

Na zakończenie raz jeszcze należy podkreślić, że notując odpowiedzi, odnoszące się do opisywanej kapliczki, koniecznie trzeba zapisać imię, nazwisko, wiek, zajęcie i pochodzenie osoby, udzielającej informacyj, a w razie przytaczania legendy już dawniej zapisanej, podać dokładnie źródło, w którem znajduje się ów materjał.

Materjały trzeba zbierać w sposób tak dokładny, jak to zaleca kwestjonarjusz; koniecznie trzeba starać się o zebranie odpowiedzi na wszystkie zawarte w nim pytania, a gdy któreś z nich pozostanie bez odpowiedzi, należy dokładnie zaznaczyć, że w danej miejscowości tego nie znają, nie stosują, niema i t. p. I takie bowiem notatki, o ile są dokładne, mają znaczenie dla nauki.

Przy opisowem, jak i rysunkowem opracowaniu kapliczki należy się wystrzegać chęci „upiększania" rysunku względnie barwnej ilustracji, co odbija się ujemnie na wartości pracy.

Jak to już w kwestjonarjuszu zaznaczyliśmy wskazane są rysunki rzutowe, t. j. widok frontowy i boczny. Najkorzystniej byłoby, aby rysunki rzutowe uzupełniać zdjęciami fotograficznemi, zastępującemi rysunek perspektywiczny. Bardzo pożądane będą także charakterystyczne szczegóły, rysowane w większej skali np. rysunki rzutowe 1:20 (5 cm = 1 m), szczegółowe 1:5 (20 cm = 1 m).

Przy fotografowaniu należy tak ująć przedmiot, aby była widoczna nietylko jego ściana frontowa, ale nieco ścian bocznych. Tak wykonana fotografja daje dokładniejsze pojęcie o całokształcie kapliczki. Nie należy również zapominać o jej otoczeniu, a więc też fotografować tę samą kapliczkę w ten sposób, aby było np. widoczne ogrodzenie oraz sąsiednie drzewa, studnia, potok, źródło etc. Podczas fotografowania objektu usunąć trzeba wszystkie zbyteczne „dodatki", jak rowery, plecaki, a także i kolegów.

Jeszcze raz zachęcamy, aby szczególną uwagę zwrócić na wykonawców kapliczek, rzeźbiarzy i malarzy ludowych. Wypytywać się, czy są to wędrowni, czy miejscowi artyści, czy krążą o nich jakie opowiadania i t. p.

Ogłoszony powyżej kwestjonarjusz wymaga znacznego wysiłku: chodzi więc o to, aby ten prawdziwie krajoznawczy czyn spełniły wszystkie Koła i to dokładnie, gdyż w ten sposób zebrany materjał będzie podstawą do zobrazowania tej tak mało znanej, a tak ważnej dziedziny twórczości i życia ludowego. Z drugiej znów strony będzie również podstawą dla pracy konserwatorów, którzy po poznaniu opisanych kapliczek będą mogli otoczyć opieką wartościowe, a niejednokrotnie niszczejące zabytki ludowej sztuki. W wielu zaś wypadkach staną się cennym historycznym dokumentem świadczącym o bogactwie rodzimej kultury.

STANISŁAW JAWOREK.

Czterolecie Miejskiego Domu Wycieczkowego w Krakowie.

Minęły cztery lata od uruchomienia w Krakowie Miejskiego Domu Wycieczkowego, pierwszego w Polsce na europejskiej skali postawionego szkolnego schroniska wycieczkowego.

Szkolna akcja turystyczno-krajoznawcza jest wyrazem troski Ministerstwa W. R. i O. P. o wychowanie fizyczne i obywatelskie młodzieży. Akcja, w tym kierunku podjęta przez Ministerstwo w roku 1926, doprowadziła w ciągu niespełna 8-miu lat do powstania na terenie całej Rzplitej sieci schronisk, czynnych przeważnie w sezonie letnim. Schroniska, których liczba w bieżącym roku dosięgła cyfry 171, powstały przeważnie w ośrodkach atrakcyjnych ze względu na piękno krajobrazu (Karpaty, Pojezierza, Wybrzeże morskie), zabytki architektury i sztuki (miasta historyczne), lub inne osobliwości regjonalne.

Rozwój organizacji szkolnych schronisk wycieczkowych cha-

rakteryzują cyfry przytoczone w urzędowej publikacji Ministerstwa W. R. i O. P. „Szkolne Schroniska Wycieczkowe — Informator 1935".

Ze statystyki wynika, że Miejski Dom Wycieczkowy, liczący 218 łóżek, czyli niewiele ponad 5% ogólnej ilości miejsc wszystkich schronisk wycieczkowych na terenie całej Polski, gromadzi przeciętnie 20%, czyli piątą część całego ruchu wycieczkowego młodzieży szkolnej Rzplitej.

Cyfry te są szczególnie na czasie, ponieważ w prasie pojawiły się nieścisłe wiadomości, że wobec zwinięcia pomocniczego schroniska wycieczkowego, uruchomionego przez Kuratorjum Okręgu Szkolnego Krakowskiego w miesiącach najżywszego ruchu (maj-czerwiec) w jednej ze szkół krakowskich, wycieczkom szkolnym przybywającym do Krakowa dla oddania hołdu Zwłokom śp. Marszałka Piłsudskiego w krypcie św. Leonarda, oraz dla sypania kopca Marszałka, zagraża brak kwater.

Należy z całym naciskiem stwierdzić, że Kraków jest jedynem miastem w Polsce, które posiada od lat czterech największe schronisko wycieczkowe dla młodzieży szkolnej, liczące 218 łóżek w salach zbiorowych, czynne przez cały rok bez przerwy, zarówno w lecie, jak i w porze zimowej. Schronisko posiada 19 sal zbiorowych, ogrzewanych centralnie, obszerne umywalnie z bieżącą zimną i gorącą wodą, pozatem posiada wanny i natryski.

Miejski Dom Wycieczkowy, który powstał z inicjatywy i przy poparciu czynnem Ministerstwa W. R. i O. P. oraz Gminy miasta Krakowa, zgodnie z statutem, zatwierdzonym przez Władze szkolne i Radę miasta Krakowa, ma służyć w pierwszym rzędzie wycieczkom młodzieży szkolnej.

Działalność Domu Wycieczkowego nietylko obejmuje samą sprawę zakwaterowania wycieczki, lecz również całokształt informacyj w każdej dziedzinie związanej z pobytem wycieczki w Krakowie oraz jego najbliższej okolicy. Na życzenie udziela się bezpłatnych informacyj o rozkładach jazdy pociągami i autobusami, o porze zwiedzania poszczególnych zabytków i instytucyj, o źródłach wyżywienia. Pozatem Dom Wycieczkowy wyjednywa zniżki tramwajowe, oraz bezpośrednie wagony tramwajowe z dworca do Oleandrów i spowrotem.

Na życzenie dostarcza się wycieczkom za niewielką opłatą przewodników o pełnych kwalifikacjach.

Niskie opłaty (dla wycieczek szkolnych od 80 groszy do 1 zł.) umożliwiają wygodny wypoczynek w salach zbiorowych, na łóżkach z materacami, bielizną oraz kocami.

Wycieczki należy zgłaszać wprost pod adresem Miejskiego Domu Wycieczkowego — Kraków, Oleandry 4, podając dokładne daty i godziny przyjazdu tudzież odjazdu zamierzonej wycieczki, oraz ilość uczestników (uczestniczek) wycieczki. Bliższych informacyj udziela się również telefonem Nr. 181-80.

Redaktor naczel. i odpowiedz.: Leopold Węgrzynowicz, Kraków, Oleandry 4, II. p.
Administracja: Kraków-Dębniki, Księgarnia „Orbis".

Odbito w Tłoczni Geograficznej „Orbis", Kraków-Dębniki, ul. Barska L. 41 pod zarządem Pawła Czuja.

KSIĘGARNIA GEOGRAFICZNA „ORBIS“ W KRAKOWIE, BARSKA 41

MAPY ŚCIENNE.

	Niepodklej.	Podklej.
Sawicki L., Mapy ścienne obu półkul, Europy, Azji, polityczne lub fizyczne po	10·—	21·—
— Mapy ścienne Polski (mała), Ziem Karpackich po .	10·—	21·—
— Mapy ścienne Afryki, Ameryki Pn., Pd., Australji, polityczne lub fizyczne, po	5·50	11.—
— Mapy ścienne Francji, Anglji, Włoch po	20·—	40·—
— Mapy ścienne Europy środkowej, Niemiec, Skandynawji (polityczna lub fizyczna), Bałkanu i Rosji po	28·—	58·—
Gustawicz Br., Mapy ścienne Europy (fizyczna lub polityczna), półkuli zachodniej i wschodniej po . .	28·—	58·—
— Mapa ścienna Palestyny mniejsza	5·50	11·—
— „ „ „ większa	20·—	40·—

Nowość! **Nowość!**

Nowa wielobarwna hypsometryczna mapa Wołynia

wydana nakładem Zarządu Wołyńskiego Okręgu Związku Nauczycielstwa Polskiego, ukazała się już w handlu.

Mapa wykonana jest w całości w kraju. Obejmuje obszar województwa Wołyńskiego, daje urzeźbienie terenu, bogatą sieć hydrograficzną i komunikacyjną, rysunek osadnictwa oraz granice powiatów i gmin.

Niepodklejona kosztuje 1·50 zł., podklejona na płótnie 5·— zł. — Zamawiać można w »Orbisie« (Kraków-Dębniki, ul. Barska 41) lub przez konto P.K.O. **81598.** Koszta przesyłki 60 gr.

Nowość! **Nowość!**

STANISŁAW SROKOWSKI

Z DNI ZAWIERUCHY DZIEJOWEJ 1914—1918

str. 336 z licznemi ilustracjami, map 3, cena: 6·—.

Niezwykle korzystnie przyjęte przez krytykę dzieło Stanisława Srokowskiego, informuje z całą ścisłością o rozwoju wypadków w historycznych latach 1914—1918. Przed czytelnikiem przewija się cała plejada wybitnych i głośnych działaczy, polityków i dowodzących. Ich akcja roztoczona na tle błyskawicznie się zmieniającej sytuacji nabiera właściwego wyrazu. Rzecz napisana lekko i barwnie, starannie wydana i pięknie ilustrowana, posiada wartość pierwszorzędnego dokumentu!